

شورای سیاست‌گذاری حوزه‌های علمیه خاوران
مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خاوران
مؤسسه آموزش عالی حوزوی امام حسین
شهرستان یزد

عنوان:

نقش امامت انسان کامل در تحقق مدینه فاضله با تأکید بر اندیشه‌های شهید مطهری

استاد راهنما:

سید اکبر حسینی قلعه بهمن

پژوهشگر:

آرزو شریعتی

سال تدوین:

۱۴۰۵

مرکز مد
ایمان
پیه خواهران

تحمديه

ماحصل آموخته‌هايم را تقديم مي‌کنم به آنان که مهر آسمانی‌شان آرام‌بخش آلام زمینی‌ام است؛

به استوارترین تکیه‌گاهم، دستان پرمهر پدرم؛

به سبزترین نگاه زندگی‌ام، چشمان سبز مادرم؛

که هرچه آموختم در مکتب عشق شما آموختم و هرچه بکوشم قطره‌ای از دریای بی‌کران
مهربانی‌تان را سپاس نتوانم بگویم.

امروز هستی‌ام به امید شماست و فردا کلید باغ بهشت‌م رضای شما

را آوردی گران‌سنگ‌تر از این ارزان نداشتم تا به خاک پایتان نثار کنم.

باشد که حاصل تلاشم، نسیم‌گونه غبار خستگی‌تان را بزدايد.

بوسه بر دستان پرمهرتان

خواهران

تقدیم به

چهارده نور معصوم و مقدس عالم هستی و به‌ویژه ساحت مقدس حضرت صاحب
العصر که با پرتو افشاری و نورانیت خود جهان تیره بشر را روشن کرده و می‌کنند.

مدیریت حوزه‌های علمیه خواران

تشکر

با تشکر و سپاس از استاد گرامی جناب دکتر سید اکبر حسینی قلعه‌بهمن به خاطر راهنمایی‌های مفید که در انجام این پژوهش انجام داده‌اند.

مدیریت حوزه‌های علمیه خواران

چکیده

مسئله «مدینه فاضله» به عنوان غایت حیات اجتماعی انسان، همواره در اندیشه فلسفی و کلامی اسلامی با مفهوم «انسان کامل» و «امامت» پیوندی وثیق داشته است. این پژوهش با تمرکز بر اندیشه‌های شهید مرتضی مطهری، به تبیین نقش امامت انسان کامل در تحقق مدینه فاضله می‌پردازد و می‌کوشد نشان دهد که از منظر وی، جامعه آرمانی بدون رهبری انسان کامل، صرفاً به الگویی انتزاعی و غیرقابل تحقق فروکاسته می‌شود. روش تحقیق در این پژوهش، توصیفی - تحلیلی و مبتنی بر مطالعه کتابخانه‌ای آثار شهید مطهری و منابع معتبر کلامی و فلسفه سیاسی اسلامی است. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که در اندیشه مطهری، امامت انسان کامل نه تنها کارکردی سیاسی - مدیریتی ندارد، بلکه نقشی بنیادین در هدایت معرفتی، تربیت اخلاقی و ایجاد توازن میان عقل، ایمان و عدالت اجتماعی ایفا می‌کند و شرط امکان تحقق مدینه فاضله، پذیرش رهبری الهی انسان برخوردار از کمالات علمی، اخلاقی و معنوی است. نتایج نشان می‌دهد که مدینه فاضله در نگاه مطهری، امری تاریخی - اجتماعی و تحقق‌پذیر است، مشروط بر آنکه امامت به عنوان یک اصل انسان‌ساز و جامعه‌پرداز پذیرفته شود. از لوازم پذیرش این نتایج می‌توان به بازتعریف مفهوم رهبری در نظام‌های اجتماعی اسلامی، تقدم تربیت انسان کامل بر اصلاح ساختارها، و ضرورت پیوند میان اخلاق، سیاست و دین در فرآیند تمدن‌سازی اسلامی اشاره کرد.

کلیدواژه‌ها: امامت، انسان کامل، مدینه فاضله، شهید مطهری، عدالت، ولایت.

فهرست مطالب

پیشگفتار..... ۱

فصل اول:

کلیات و مفاهیم

گفتار اول: کلیات..... ۳

الف: بیان مسئله..... ۴

ب: اهمیت و ضرورت مسئله..... ۸

ج: روش تحقیق..... ۱۰

د: پیشینه تحقیق..... ۱۰

۱. پیشینه خاص..... ۱۱

۲. پیشینه خاص..... ۱۱

پایان نامه ها..... ۱۱

مقالات..... ۱۲

ه: اهداف تحقیق..... ۱۲

۱. هدف کاربردی..... ۱۲

۲. اهداف نظری..... ۱۳

ز: سوالات تحقیق..... ۱۳

۱. سؤال اصلی..... ۱۳

۲. سؤالات فرعی..... ۱۳

ح: فرضیه های تحقیق..... ۱۳

۱. فرضیه اصلی..... ۱۳

۲. فرضیه های فرعی..... ۱۳

گفتار دوم: مفاهیم..... ۱۴

الف: امامت.....	۱۴
امامت در قرآن.....	۲۰
ب: انسان کامل.....	۲۳
ج: امامت انسان کامل.....	۲۴
د: مدینه فاضله.....	۲۵
تحقق مدینه فاضله.....	۲۵
ه: نقش.....	۲۶
ز: شهید مطهری.....	۲۶
جمع بندی.....	۲۷

فصل دوم:

انسان کامل، امامت و مدینه فاضله از نگاه شهید مطهری و سایر مکاتب

گفتار اول: انسان کامل، امامت و مدینه فاضله از دیدگاه شهید مطهری.....	۳۰
الف: انسان کامل.....	۳۰
۱. نیازهای انسان.....	۳۱
۲. تک‌غریزه‌ای نبودن انسان.....	۳۳
۳. در ناحیه جاذبه‌ها.....	۳۵
۴. تأثیرپذیری از جاذبه‌ها.....	۳۶
۵. معیار انسانیت.....	۳۶
۶. حس پرستش.....	۳۷
جمع بندی.....	۳۸
ب: امامت و رهبری.....	۳۹
۱. امامت.....	۳۹
جمع بندی.....	۴۱

۲. رهبری	۴۱
یک) تعریف رهبری	۴۲
دو) خاستگاه رهبری	۴۴
سه) ضرورت رهبری	۴۷
چهار) اصول رهبری	۴۸
پنج) شرایط رهبری	۵۲
شش) روش رهبری	۵۸
گفتار دوم: ویژگی های مدینه فاضله از دیدگاه های مختلف	۵۹
الف: از نظر اسلام	۵۹
ب: از نظر آیات و روایات	۵۹
۱. قانون	۶۰
۲. حاکم	۶۱
۳. مردم	۶۲
ج: مدینه فاضله و آرای فیلسوفان مسلمان	۶۲
۱. فارابی	۶۲
۲. ابوعلی سینا	۶۳
۳. خواجه نصیرالدین طوسی	۶۴
۴. ملاصدرای شیرازی	۶۴
د: بررسی دیدگاه اندیشمندان غربی از مدینه فاضله	۶۵
۱. افلاطون	۶۵
۲. ماکیاولی	۶۶
۳. توماس هابز	۶۷
ه: بررسی تطبیقی دیدگاه های اندیشمندان سیاسی و مدینه فاضله اسلام	۶۸

۱. افلاطون ۶۸
۲. فارابی ۶۹
۳. سایر اندیشه‌های آرمانی ۶۹
- گفتار سوم: تحقق سعادت در مدینه فاضله ۷۱
- گفتار چهارم: رئیس مدینه فاضله ۷۲
- گفتار پنجم: بررسی تاریخ و جامعه طبق فلسفه نظری ۷۴
- گفتار ششم: انسان کامل از نظر دیدگاه‌های مختلف ۷۶
- الف: انسان از دیدگاه فارابی ۷۶
۱. گرایش دو سویه غیراختیاری در انسان ۷۸
۲. گرایش یک سویه اکتسابی ۷۸
- ب: بررسی ملکات در انسان ۷۹
۱. معیار تشخیص حد اعتدال ۸۰
۲. موانع رسیدن به اعتدال ۸۰
۳. ایجاد انگیزه برای وصول خلیات نیکو ۸۱
- ج: دسته‌بندی انسان‌ها در کسب خلیات ۸۲
- د: سعادت جویی و فضایل چهارگانه ۸۴
- ه: راه‌ها و روش‌های تحقق فضایل ۱۰۱
۱. عادت‌دادن، راه رسیدن به ملکات ۱۰۲
۲. اعتدال ۱۰۳
- ز: مبانی اخلاقی ۱۰۴
۱. سعادت ۱۰۵
۲. وصول به سعادت ۱۰۶
- جمع‌بندی ۱۰۶

نتیجه‌گیری

ما در این پژوهش به بررسی نقش امامت انسان کامل در تحقق مدینه فاضله با تأکید بر اندیشه‌های شهید مطهری پرداختیم و این پژوهش را در سه فصل، که فصل اول به کلیات و مفاهیم پرداختیم؛ فصل دوم به بررسی انسان کامل، امامت و مدینه فاضله از نگاه شهید مطهری و سایر مکاتب پرداختیم و همچنین در فصل سوم نقش امامت انسان کامل در شکل‌گیری مدینه فاضله را مورد بررسی قرار دادیم. حال با توجه به مطالبی که در این پژوهش ذکر کردیم نتایجی حاصل شده که به شرح زیر هستند:

باید خاطر نشان شویم که، در اندیشه شهید مطهری، «امامت» جایگاهی محوری در تحقق جامعه آرمانی یا همان «مدینه فاضله اسلامی» دارد. از نگاه او، انسان کامل که در مقام امام قرار می‌گیرد، نه تنها رهبر سیاسی و اجتماعی امت، بلکه راهنمای معنوی و الگوی تام انسانیت است. نتیجه‌گیری بحث درباره نقش امامت در تحقق مدینه فاضله بر اساس دیدگاه‌های مطهری را می‌توان در چند محور خلاصه کرد:

۱. امامت، استمرار نبوت در بعد هدایت: شهید مطهری امامت را ادامه مسیر نبوت در جهت هدایت انسان‌ها می‌داند. پس از ختم نبوت، وظیفه تبیین و تحقق کامل دین بر عهده امام است. بدون وجود امام معصوم و کامل، جامعه از مسیر هدایت الهی منحرف می‌شود و امکان تحقق مدینه فاضله - به عنوان جامعه‌ای مبتنی بر عدالت، ایمان و عقلانیت - از میان می‌رود.

۲. انسان کامل، محور توازن میان عقل، عدالت و معنویت: در اندیشه مطهری، انسان کامل تجسم توازن میان عقل، عدالت و عشق الهی است. چنین انسانی می‌تواند جامعه را به سوی کمال سوق دهد؛ زیرا هم نیازهای مادی مردم را درک می‌کند و هم آنان را از سطح خواسته‌های نفسانی به قله تعالی معنوی می‌برد. مدینه فاضله اسلامی تنها در پرتو چنین رهبری می‌تواند از افراط عقل‌گرایی صرف یا احساسات بی‌ضابطه در امان بماند.

۳. امام، مجری عدالت و تحقق بخش توحید اجتماعی: از نظر مطهری، عدالت نه صرفاً مفهومی سیاسی بلکه نتیجه تحقق توحید در عرصه اجتماع است. امام، به عنوان انسان کامل، عدالت را نه بر

اساس میل یا منافع گروهی، بلکه بر بنیاد ارزش‌های الهی برقرار می‌کند. تحقق چنین عدالتی همان چیزی است که اساس مدینه فاضله را تشکیل می‌دهد.

۴. امامت به‌عنوان عامل وحدت و تربیت انسان‌ها: مطهری بر این باور است که امام، مربی انسان‌ها و عامل پیوند قلوب است. مدینه فاضله تنها زمانی پدید می‌آید که جامعه از درون متحول شود، و این تحول از طریق رهبری انسان کامل ممکن است. امام، با نفوذ معنوی و تربیتی خود، وجدان اخلاقی جامعه را بیدار کرده و زمینه رشد و خودسازی عمومی را فراهم می‌سازد.

در نتیجه، از دیدگاه شهید مطهری، تحقق مدینه فاضله بدون حضور و نقش فعال امام انسان کامل ممکن نیست. او معتقد است که امام نه‌تنها رهبر سیاسی جامعه بلکه محور معنوی، اخلاقی و معرفتی آن است. مدینه فاضله زمانی شکل می‌گیرد که جامعه در پرتو هدایت امام، از درون رشد کند، عدالت الهی برقرار شود و انسان‌ها به‌سوی کمال حقیقی - یعنی قرب الهی - حرکت نمایند. و اگر از دیدگاهی دیگر نتایج را بررسی کنیم باید گفت که با تأمل در اندیشه‌های شهید مرتضی مطهری، می‌توان دریافت که تحقق «مدینه فاضله اسلامی» جز در پرتو «امامت انسان کامل» امکان‌پذیر نیست. از منظر وی، امامت صرفاً نهادی سیاسی یا اجتماعی نیست، بلکه استمرار رسالت پیامبران در عرصه هدایت بشر به‌سوی کمال مطلق است. امام، به‌عنوان انسان کامل، مظهر اسماء و صفات الهی و واسطه فیض الهی در نظام هستی است؛ از این‌رو، حضور و نقش او برای سامان‌یافتگی حیات فردی و جمعی انسان ضرورتی وجودی دارد.

شهید مطهری با تکیه بر مبانی فلسفی و کلامی اسلام، انسان کامل را الگوی جامع عقلانیت، عدالت و معنویت می‌داند؛ شخصیتی که توانایی هدایت جامعه را از سطح نیازهای مادی به مراتب عالی اخلاقی و روحی داراست. در چنین نگرشی، امام محور وحدت و انسجام اجتماعی و مربی نفوس انسانی است که با تربیت معنوی، رشد فکری و تزکیه درونی، جامعه را به‌سوی تحقق ارزش‌های الهی رهنمون می‌سازد.

از دیدگاه مطهری، عدالت اجتماعی، که رکن بنیادین مدینه فاضله محسوب می‌شود، تنها در پرتو امامت انسان کامل معنا می‌یابد؛ چراکه امام مجری عدالت الهی و تجسم عینی توحید در عرصه

اجتماع است. او معیار حق و باطل، میزان اعتدال در رفتار فردی و جمعی، و ضامن بقای ارزش‌های دینی در ساختار جامعه است.

در نهایت، بر اساس اندیشه شهید مطهری می‌توان نتیجه گرفت که امامت انسان کامل، زیربنای تحقق مدینه فاضله و شرط لازم برای پیشرفت همه‌جانبه انسان است. بدون چنین رهبری الهی، جامعه گرفتار پراکندگی، خودخواهی و انحراف از مسیر کمال می‌شود. بنابراین، مدینه فاضله اسلامی در اندیشه مطهری نه صرفاً آرمانی ذهنی، بلکه الگویی عینی و قابل تحقق است که محور تحقق آن، امام انسان کامل به‌عنوان مظهر تام حقیقت انسانیت و ولایت الهی است.

همچنین از نگاه شهید مطهری، مدینه فاضله جامعه‌ای است که در آن عقلانیت، عدالت، آزادی معنوی و رشد همه‌جانبه انسان‌ها تحقق یابد. چنین جامعه‌ای بدون وجود یک رهبر الهی و انسان کامل به سامان نمی‌رسد. و شهید مطهری تأکید می‌کند که تحقق مدینه فاضله صرفاً با قوانین و ساختارهای اجتماعی ممکن نیست؛ بلکه نیازمند رهبری الهی است که ارزش‌های توحیدی را در عمل پیاده کند و از انحراف قدرت و سقوط جامعه در مادی‌گرایی جلوگیری نماید.

منابع

- قرآن کریم.
- نهج البلاغه.

منابع فارسی

۱. آل اعتماد، مصطفی، بلاغه الحسین، چ ۲، تهران: اسماعیلیان، ۱۳۶۶ش.
۲. ابن شهر آشوب، محمد بن علی، مناقب آل ابی طالب (مناقب بن شهر آشوب)، تحقیق: یوسف البقاعی، ج ۴، چ ۲، بیروت: دارالاضواء، ۱۴۱۲ق.
۳. انصاری، حمید، حدیث بیداری: نگاهی به زندگی‌نامه آرمانی، علمی و سیاسی امام خمینی(ره)، تهران: مؤسسه تکا، ۱۳۸۹ش.
۴. پاینده، ابوالقاسم، نهج الفصاحه، مجموعه کلمه قصار حضرت رسول(ص)، ج ۱، تهران: دنیای دانش، ۱۳۸۲ش.
۵. جامی، عبدالرحمان، نقد فصوص، تصحیح: ویلیام چینیک، چ ۲، تهران: مؤسسه مطالعات؛ صدرالدین قونوی، ۱۳۶۳ش.
۶. جوادی آملی، عبدالله، پژوهش‌های قرآنی، ج ۱، قم: اسراء، شماره ۵ و ۶، ۱۳۷۵ش.
۷. _____، تفسیر موضوعی قرآن کریم (سیره پیامبران(ص) در قرآن)، قم: اسراء، ۱۳۷۸ش.
۸. _____، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ج ۱۷، چ ۱، تهران: اسراء، ۱۳۸۷ش.
۹. حرّانی، ابن شعبه، تحف العقول عن آل الرسول، چ ۵، بیروت: مؤسسه اعلمی، ۱۳۹۴ش.
۱۰. حسن‌زاده آملی، حسن، انسان کامل از دیدگاه نهج البلاغه، قم: الف. لام. میم، ۱۳۸۳ش.
۱۱. _____، فصوص الحکم، قم: بوستان کتاب، ۱۳۸۷ش.
۱۲. حسینی، علی‌اکبر، تاریخ تحلیلی و سیاسی اسلام، ج ۲، چ ۴، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۷ش.
۱۳. حسینی تهرانی، سیدمحمدحسین، امام‌شناسی، ج ۵، ۱۴۲۲ق.
۱۴. خمینی، روح‌الله، در جست‌وجوی راه از کلام امام، چ ۱، دفتر ۱۵، تهران: امیر کبیر، ۱۳۶۲ش.
۱۵. _____، صحیفه امام، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(ره)، ۱۳۷۸ش.

۱۶. خوانساری، سیدجمال‌الدین محمد، شرح غرر الحکم و درر الحکم، تصحیح: سیدجلال‌الدین ارموی، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۶۰ش.
۱۷. رحیمیان، محمدحسن، در سایه آفتاب: یادها و یادداشت‌هایی از زندگی امام خمینی (ره)، چ ۲، قم: مؤسسه پاسدار اسلام، ۱۳۷۱ش.
۱۸. رفیع‌پور، فرامرز، آناتومی جامعه یا سنه الله: مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی کاربردی، تهران: انتشارات کاوه، ۱۳۷۷ش.
۱۹. رودسری، حسین، پرتوی از خورشید: خاطراتی از دوران زندگی حضرت امام خمینی (ره) ویژه نوجوانان و جوانان، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، ۱۳۸۳ش.
۲۰. زمانی وجدانی، مصطفی، سرگذشت‌های ویژه از زندگی حضرت امام خمینی (ره) به روایت جمعی از فضلا، گردآوری و تنظیم: مصطفی وجدانی، تهران: پیام آزادی، ۱۳۶۸ش.
۲۱. صاحب الزمانی، ناصرالدین، دیباجه‌ای بر رهبری، چ ۳، ۱۳۴۸ش.
۲۲. صدرالدین شیرازی، محمدبن ابراهیم، مبدأ و معاد، چ ۲، نشر مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۸۱ش.
۲۳. صدوق، محمد، عیون اخبار الرضا، مصحح: مهدی لاجوردی، قم: طوس، ۱۳۶۳ش.
۲۴. طباطبایی، فاطمه، یک ساغر از هزار: سیری در عرفان امام خمینی (ره)، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، ۱۳۷۹ش.
۲۵. طباطبایی، محمدحسین، شیعه در اسلام، تهران: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۷۸ش.
۲۶. طبرسی، علی بن حسن، مشکاة الأنوار فی غرر الأخبار، ج ۱، نجف: المكتبة الحیدریه، ۱۳۴۴ش.
۲۷. طریحی، فخرالدین، مجمع البحرین، چ ۳، تهران: انتشارات مرتضوی، ۱۳۷۵ش.
۲۸. طوسی، خواجه نصیرالدین، اخلاق ناصری، چ ۱، نشر جاویدان، ۱۳۴۶ش.
۲۹. فارابی، محمد بن محمد، اندیشه‌های اهل مدینه فاضله، چ ۱، ناشر: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۹ش.
۳۰. فاضل مقداد، مقداد بن عبدالله، کنز العرفان فی فقه القرآن، ج ۲، تهران: مرتضوی، ۱۳۷۳ش.
۳۱. فیض الاسلام، سیدعلی نقی، ترجمه و شرح نهج البلاغه، تهران: انتشارات فیض الاسلام، ۱۳۷۵ش.

۳۲. قرضاوی، یوسف؛ سلیمی، عبدالعزیز، قرآن منشور زندگی، چ ۱، تهران: انتشارات احسان، ۱۳۸۲ش.
۳۳. قزوینی، عبدالکریم بن محمدیحیی، بقا و زوال دولت در کلمات سیاسی امیرمؤمنان(ع)، به کوشش: رسول جعفریان، قم: انتشارات کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی نجفی، ۱۳۷۱ش.
۳۴. قمی، عباس، یازده رساله، قم: نور مطاف، ۱۳۸۹ش.
۳۵. قیصری، داود بن محمود، شرح القیصری علی فصوص الحکم، قم: بیدار، ۱۳۶۳ش.
۳۶. گروهی از نویسندگان، محمد خاتم پیامبران، تهران، ج ۱، چ ۲، حسینیه ارشاد، ۱۳۷۵ش.
۳۷. مازندرانی، محمدصالح، حکمت بوعلی سینا، تصحیح حسن فضائلی، ج ۲، انتشارات علمی، بی تا.
۳۸. ماکیاولی، نیکولو، گفتارها، چ ۳، نشر خوارزمی، ۱۳۹۸ش.
۳۹. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، قم: مکتبه الاعلام الاسلامی، ۱۳۶۲ش.
۴۰. _____، منتخب میزان الحکمه، چ ۳، قم: دارالحديث، ۱۳۸۱ش.
۴۱. مصباح یزدی، محمدتقی، به سوی تو، چ ۱، مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی(ره)، ۱۳۸۳ش.
۴۲. _____، راه و راهنماشناسی، چ ۴، تهران: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی(ره)، ۱۳۹۸ش.
۴۳. _____، جامعه و تاریخ از دیدگاه قرآن، چ ۷، شرکت چاپ و نشر بین الملل، ۱۳۹۱ش.
۴۴. مطهری، مرتضی، امامت و رهبری، چ ۲۷، نشر حسینیه ارشاد، ۱۳۴۹ش.
۴۵. _____، امامت و رهبری، چ ۹، تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۶۸ش.
۴۶. _____، انسان کامل، نشر صدرا، ۱۴۰۱ش.
۴۷. _____، انسان و ایمان، ج ۱، چ ۹، تهران: صدرا، ۱۳۷۲ش.
۴۸. _____، جاذبه و دافعه علی(ع)، تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۴۹ش.
۴۹. _____، سیری در نهج البلاغه، تهران: انتشارات صدرا، ۱۴۰۰ش.

۵۰. _____ سیری در نهج البلاغه، ج ۲، قم: مرکز مطبوعاتی دارالتبلیغ اسلامی، ۱۳۵۴ش.

۵۱. _____ عدل الهی، انتشارات صدرا، ۱۳۷۲ش.

۵۲. _____ مجموعه آثار، ج ۴، تهران: نشر صدرا، ۱۳۹۰ش.

۵۳. _____ مدیریت و رهبری در اسلام، ج ۳، مجموعه آثار، بی تا.

۵۴. _____ ولاءها و ولایتها، تهران: انتشارات صدرا، ۱۴۴۵ق.

۵۵. _____ یادداشت‌های استاد مطهری، ج ۴، تهران: نشر صدرا، ۱۳۷۸ش.

۵۶. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۳، چ ۱، تهران: دارالکتب اسلامی، ۱۳۷۴ش.

۵۷. نصیرالدین طوسی، محمد بن محمد، اخلاق ناصری، چ ۵، تهران: نشر خوارزمی، ۱۳۷۴ش.

۵۸. _____ شرح الاشارات، فصل ششم، نمط دهم، ج ۳، چ ۱، قم: نشر البلاغه، ۱۳۷۵ش.

۵۹. نظری، مرتضی، ستاره‌ای که درخشد، تهران: نشر سپید، ۱۳۷۸ش.

۶۰. نوعی، غلامرضا، مدارا با مخالفان در قرآن و سیره نبوی، رشت: کتاب مبین، ۱۳۷۹ش.

منابع عربی

۶۱. آملی، حیدر بن علی، جامع الاسرار و منبع الانوار، بیروت: مؤسسه التاریخ العربی، ۱۴۲۶ق.

۶۲. ابن بابویه، محمد بن علی، عیون اخبار الرضا، قم: دارالعلم، ۱۳۷۹ش.

۶۳. _____ علل الشرایع، ترجمه: محمدجواد ذهنی، قم: مؤسسه دارالحججه للثقافه، ۱۴۱۶ق.

۶۴. ابن حزم، علی بن احمد، الفصل فی الملل و الاهواء والنحل، ج ۴، قاهره: دار ابن الهیثم، بی تا.

۶۵. ابن سینا، حسین بن عبدالله، الهیات دانشنامه علائی، همدان: دانشگاه بوعلی سینا، ۱۳۸۳ش.

۶۶. ابن عربی، محی الدین، فصوص الحکم، تعلیقه از: ابوالعلا عفیفی، چ ۱، تهران: الزهراء، ۱۳۶۶ش.

۶۷. ابن قدامه، عبدالله بن احمد، المغنی، ج ۱۵، ریاض: دار عام الکتب، ۱۴۱۷ق.

۶۸. ابن منظور، محمد بن مکرم، *لسان العرب*، بیروت: دارالفکر للطباعة و النشر و التوزیع، ۱۴۱۴ق.
۶۹. افلاطون، جمهوری، مترجم: فواد روحانی، چ ۲۲، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۴۰۲ق.
۷۰. باقلانی، محمد بن طیب، *تمهید الاوائل و تلخیص الدلائل*، ج ۱، بیروت: مؤسسه الکتب الثقافیه، ۱۴۰۷ق.
۷۱. حرانی، حسن، *تحف العقول عن آل الرسول*، مصحح: علی اکبر غفاری، قم: اسلامی، ۱۴۰۴ق.
۷۲. خمینی، روح الله، *تعلیقات علی شرح الفصوص*، چ ۲، قم: پاسدار اسلام، ۱۴۱۰ق.
۷۳. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، *مفردات ألفاظ القرآن*، چ ۱، بیروت: دارالقلم، ۱۴۱۲ق.
۷۴. علامه حلی، کشف المراد، قم: جماعه المدرسین فی الحوزه العلمیه قم، ۱۴۳۷ق.
۷۵. فارابی، محمد بن محمد، *آراء اهل المدينه الفاضله*، بیروت: دار المشرق، ۱۹۸۶م.
۷۶. کلینی، محمد بن یعقوب، *اصول کافی*، ج ۸، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۳ش.
۷۷. _____، *الكافی*، تحقیق: علی اکبر غفاری، ج ۱، ج ۸، چ ۴، بیروت: دارصعب دارالتعارف، ۱۴۰۱ق.
۷۸. _____، *اصول کافی*، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چاپ: چهارم، ۱۴۰۷ق.
۷۹. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، *بحار الأنوار*، ج ۹، بیروت: دار إحياء التراث العربی، ۱۴۰۳ق.
۸۰. مفید، محمد بن مفید، *اوائل المقالات*، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۴۱۳ق.
۸۱. مقداد، فاضل، *ارشاد الطالبین*، قم: کتابخانه عمومی حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره)، ۱۴۰۵ق.

۸۲. نسفی، عزیزالدین، *کتاب الانسان الكامل*، تهران: طهوری، ۱۴۰۱ق.

۸۳. نوری، میرزا حسین، *مستدرک الوسائل*، ج ۱۸، چ ۲، بیروت: مؤسسه آل البيت، ۱۴۰۹ق.

منابع انگلیسی

۸۴. ۱۹۶۵. Brown (ed.) , *Hobbes Studies* (London: Thomas, Keith, ۱۹۶۵. 'The Social Origins of Hobbes's Political Thought', in Keith C.

مقالات

۸۵. امینی، ابراهیم، «جایگاه و الگوی زن مسلمان در اندیشه امام خمینی(ره)» مجله: پیام زن، ۱۳۷۹ش، شماره ۹۹.
۸۶. تقی‌زاده طبری، محمدصادق، «کمال نهایی انسان در پرتو تحقق مدینه فاضله از منظر خواجه نصیرالدین طوسی»، فصلنامه معارف دینی در آینه پژوهش، ۱۴۰۲ش، دوره ۱، شماره ۲.
۸۷. حسین‌زاده اصفهانی، احمدرضا، «تجمل‌گرایی آفت جامعه اسلامی با تأکید بر دیدگاه‌ها و سیره امام خمینی(ره)»، فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات انقلاب اسلامی، مجله: گنجینه، ۱۳۸۴ش، شماره ۵۲.
۸۸. حق‌پناه، رضا، «جایگاه قانون و قانون‌گرایی در قرآن»، مجله اندیشه حوزه، سال چهارم، ۱۳۷۷ش، شماره ۱۴.
۸۹. صالحی امیری، سیدمهدی، «جامعیت دین»، نشریه صباحی، ۱۳۸۳ش، شماره ۱۷ و ۱۸.
۹۰. عابدی جعفری، حسن، «پدیده رهبری»، فصلنامه مصباح، ۱۳۷۱ش، شماره ۴ و ۳.
۹۱. فرامرزی، ناهید، «علل پیشرفت و تعالی در جامعه از دیدگاه اسلام و قرآن»، پژوهش‌های مدیریت در جهان اسلام، ۱۴۰۰ش، شماره ۸.
۹۲. قوامی، صمصام‌الدین، «رهبری در فرهنگ اسلامی از دیدگاه شهید مطهری»، فصلنامه حکومت اسلامی، ۱۳۸۹ش، شماره ۳۱.
۹۳. موسوی، مهدی، «تجلی قرآن در نهضت عاشورا»، سایت معارف قرآن: رفتار سیاسی حضرت ابراهیم(ع) الگوی امام خمینی(ره) در انقلاب اسلامی، فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات انقلاب اسلامی، سال سوم، ۱۳۸۶ش، شماره ۱۱.
۹۴. نجیبی، بهارالسادات، «جایگاه انسان کامل در قرآن و راهکارهای آموزش مؤثرتر این مفهوم در تربیت دینی مقاطع مختلف»، پانزدهمین کنفرانس بین‌المللی روان‌شناسی، مشاور علوم تربیتی، ۱۴۰۱ش.
۹۵. نکویی سامانی، مهدی، «وحدت‌گرایی در سیره اهل‌بیت(ع)»، اندیشه تقریب، ۱۳۸۶ش، شماره ۱۱.

۹۶. نوروزی، محمد؛ جهانی جوانمردی، سبحانی نژاد، مهدی، «تبیین روایی نقش و جایگاه امامت از دیدگاه امام رضا(ع) و وجوب ولایت‌پذیری از امام معصوم و ولی امر زمان»، سال سوم، ۱۳۹۴ش، شماره ۱۰.

مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خواران